

Yayım
mediasında azlıqların dillərindən istifadə haqqında
rəhbər müddəalar

Oktyabr 2003

Yayım
mediasında azlıqların dillərindən istifadə haqqında
rəhbər müddəalar

Oktyabr 2003

Lütfən bu kitabçadan hər hansı məlumatların surətini çıxarmaqda özünüzü sərbəst hiss edin. Mənbənin göstərilməsi yaxşı olardı.

ISBN 10: 90 - 7598908 - 3

ISBN 13: 978-90-75989-08-3

Əlavə məlumat üçün lütfən bu ünvanə müraciət edin:

Milli Azlıqlar üzrə Ali Komissar Ofisi

Prinsessegracht 22

2514 AP The Hague

Tel: +31 (0)70 312 5555

Faks: +31 (0)70 346 5213

Elektron poçtu: hcnm@hcnm.org

Internet ünvanı: www.osce.org/hcnm/

www.osce.org/hcnm/

GİRİŞ

Iyul 1992-ci il tarixli Helsinki qərarlarında Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatı (ATƏT) “münaqişələrin qarşısının mümkün qədər ən ilkin mərhələdə alınması üçün vasitə olan” Milli Azlıqlar üzrə Ali Komissar (MAAK) vəzifəsini təsis etdi. Bu vəzifə əsasən keçmiş Yuqoslaviyadakı vəziyyətə cavab olaraq yaradılmışdı, belə bir qorxu vardı ki, bu vəziyyət Avropanın hər hansı ölkəsində, xüsusən demokratiyaya keçid ölkələrində təkrarlana bilər və noyabr 1990-cı ildə dövlət və hökumət başçıları tərəfindən qəbul edilmiş Yeni Avropa üçün Paris Xartiyasında nəzərdə tutulan cülh və tərəqqi vədinə xələl gətirə bilər.

Birinci Ali Komissar cənab Maks van der Stoel öz vəzifələrinin icrasına 1 yanvar 1993-cü ildə başladı. Niderlandın keçmiş parlament üzvü və xarici işlər naziri, Birləşmiş Millətlər Təşkilatında daimi nümayəndə və uzun müddət insan hüquqlarının müdafiəçisi qismində böyük şəxsi təcrübəsindən çıxış edərək cənab van der Stoel diqqətini Avropada azlıqlar və dövlət orqanları arasında çoxsaylı mübahisələrə yönəltdi, onun fikrincə, bunların gərginləşməsi ehtimalı vardı. 1 iyul 2001-ci ildə onu İsveç diplomatı səfir Rolf Ekéus əvəz etdi. O, kommunizmdən sonrakı keçid dövründə Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsində (ATƏM) fəal idi və silahlara nəzarət və tərksilah sahəsində işinə görə, xüsusən Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İraq üzrə Xüsusi Komissiyasının (BMTİXX) icraçı sədri qismində işinə görə tanınmışdı orada o, 1991 və 1997-ci illər arasında silah müfəttişlərinə rəhbərlik etmişdi. MAAK diplomatik vasitəsilə hərəkət edərək ondan artıq dövlətdə, o cümlədən Albaniya, Xorvatiya, Estoniya, Yunanıstan, Macarıstan, Qazaxıstan, Qırğızıstan, Latviya, keçmiş Yuqoslav Respublikası Makedoniya, Moldova, Rumıniya, Serbiya və Çernoqoriya, Slovakiya və Ukraynada fəaliyyət göstərmiş. Bu fəaliyyətlərdə diqqət ilk növbədə elə vəziyyətlərə yönəlmişdi ki, bu zaman milli / etnik qruplara mənsub olan insanlar bir dövlətdə sayca çoxluq, digər dövlətdə (çox zaman qonşu dövlətdə) isə sayca azlıq təşkil edir və beləliklə hər iki dövlətdə hökumət orqanlarının maraqlarına toxunur və dövlətlərarası münaqişə üçün olmasa belə, dövlətlərarası gərginlik üçün potensial mənbə təşkil edirlər. Doğrudan da, bu cür gərginliklər Avropa tarixinin böyük bir hissəsini təşkil edir.

Milli azlıqlarla bağlı gərginliklərin mahiyyətini araşdırarkən MAAK problemlərə müstəqil, qərəzsiz və kooperativ iştirakçı kimi yanaşır. Baxmyaraq ki MAAK nəzarət mexanizmi deyil, o, analizinin əsas bazası qismində və konkret tövsiyələrinin təməli qismində hər bir dövlət tərəfindən qəbul edilən beynəlxalq standartları tətbiq edir. Bu baxımdan ATƏT-in iştirakçısı olan dövlətlərin üzərlərinə götürdükləri öhdəlikləri, xüsusən 1990-cı il İnsan Meyarları üzrə Konfransın Kopenhagen Sənədindəki

öhdəlikləri xatırlatmaq vacibdir. Həmin Sənədin IV hissəsində milli azlıqlara dair ətraflı standartlar əks olunub. ATƏT-in üzvü olan dövlətlər həmçinin insan hüquqlarına, o cümlədən milli azlıqların hüquqlarına dair Birləşmiş Millətlər Təşkilatı öhdəliklərinə bağlıdırlar və ATƏT-in üzvü olan dövlətlərin böyük əksəriyyəti bundan əlavə Avropa Şurasının standartlarına bağlıdırlar.

On ildən artıq gərgin fəaliyyəti ərzində MAAK işlədiyi bir sıra dövlətlərdə diqqətini çəkən müəyyən təkrarlanan məsələlər və mövzular müəyyən etmişdir. Bunların arasında, xüsusən milli azlıqlara mənsub şəxslərin milli şüurunun qorunması və inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən məsələlər qismində, azlıqların təhsili və azlıqların dillərindən istifadə məsələləri vardır. MAAK-ın fəaliyyəti ilə bağlı bir sıra vəziyyətlərdə ortaya çıxan və təkrarlanan üçüncü məsələ dövlətlərin idarəçiliyində milli azlıqların səmərəli iştirak formaları məsələsidir. MAAK ATƏT zonasında azlıqların hüquqlarının lazımi qaydada və ardıcıl tətbiqinə nail olmaq məqsədilə MAAK-a yardım üçün ixtisaslaşmış fəaliyyətləri həyata keçirməkdən ötrü 1993-cü ildə yaradılmış qeyri-hökumət təşkilatı olan (hal-hazırda mövcud deyil) İnternetik Münasibətlər Fondundan xahiş etdi ki, üç tövsiyələr toplusunun işlənilib hazırlanması üçün beynəlxalq miqyasda tanınmış müstəqil ekspertlərin üç qrupunu bir araya gətirsin: **Milli azlıqların təhsil hüquqlarına dair Haaqa Tövsiyələri (1996), Milli azlıqların dil hüquqlarına dair Oslo Tövsiyələri (1998), Milli azlıqların dövlət həyatında səmərəli iştirakına dair Lund Tövsiyələri (1999).**

Bu tövsiyələr sonradan bir sıra dövlətlərdə siyasət və qanun yaradıcıları üçün istinad rolunu oynadı. Tövsiyələri MAAK-ın Ofisindən pulsuz əldə etmək olar və bu elektron ünvanda tapmaq olar: www.osce.org/hcnm/documents/recommendations

MAAK-ın maraq dairəsində olan digər bir məsələ azlıqların dilindən (dillərindən) yayım mediasında kommunikasiya vasitəsi kimi istifadə edilməsidir. Bir sıra dövlətlər bu istifadəni məhdudlaşdırmaq üçün tədbirlər görüblər və bunu adətən müəyyən dildə (bir qayda olaraq çoxluğun dili olan və adətən “rəsmi” və ya “dövlət” dili adlandırılan dildə) yayım üçün kvotalar nəzərdə tutan qanunvericilik vasitəsilə ediblər. Bu praktika bir sıra ölkələrdə azlıqlar arasında mənfi reaksiyalara səbəb olub, belə ki, nəticə etibarilə onların yayım imkanları məhdudlaşmış olub.

2001-ci ilin martında İfadə azadlığı üzrə ATƏT-in İnsan meyarlarına dair Əlavə toplantısında media və azlıqlara aid məsələlərə bir ,ox ATƏT-in iştirakçı dövlətləri tərəfindən ciddi maraq ifadə edildi. Sonradan, elə həmin ay, Daimi Şurada bəzi nümayəndə heyətləri xahiş etdilər ki, MAAK və Media azadlığı üzrə ATƏT nümayəndəsi bir-biri ilə əməkdaşlıq şəraitində bu məsələlərlə məşğul olsunlar.

MAAK bu işləri həll etməyə çalışaraq azlıq dillərinin yayım mediasında kommunikasiya vasitəsi olaraq istifadəsinə dair paralel və bir-birini tamamlayan iki prosesi öhdəsinə götürmək qərarına gəldi. Bunlardan birincisi azlıqların dillərinin yayım mediasında tənzimlənməsi ilə bağlı əsas faktları (əsasən qanunvericilik, mühüm normativ aktlar və əsas yurisprudensiya baxımından) aydınlaşdırmaq üçün bütün ATƏT regionunda dövlət praktikasının araşdırılmasından ibarət idi. Araşdırma Ali Komissarın müraciəti əsasında Oksford Universitetinin Volfson kollecinin Sosial-Hüquqi Elmlər Mərkəzinin Müqayisəli Media Hüququ və Siyasəti Proqramı tərəfindən və Amsterdam Universitetinin İnformasiya Hüququ İnstitutu tərəfindən həyata keçirildi. Araşdırmanın nəticələrini bu elektron ünvanda tapmaq olar: <http://www.ivr.nl/staff/mcgonagle.html>. Müstəqil, lakin əvvəlki ilə sıx bağlı olan ikinci prosədə MAAK (Media azadlığı üzrə ATƏT nümayəndəsinin ofisi ilə sıx əməkdaşlıq şəraitində), birbaşa cavabdeh beynəlxalq təşkilatlarla birlikdə, tətbiq edilə bilən beynəlxalq sənədlərin (və müvafiq presedent hüququnun) müvafiq müddələrinin konkret məzmununun təhlili prosesi ilə məşğul oldu. Müvafiq beynəlxalq təşkilatların nümayəndələrindən ibarət ekspertlərin, eləcə də bu sahədə xüsusi təcrübəsi olan müstəqil şəxslərin və qeyri-hökumət təşkilatlarının nümayəndələrinin ilk görüşü MAAK tərəfindən 2002-ci ilin martına təsadüf etdi. Yayım mediasında azlıqların dilindən (dillərindən) istifadəyə dair prinsiplər toplusunun layihəsini müzakirə etmək üçün ekspertlərin növbəti görüşü 2003-cü ilin iyununda baş tutdu. Bu işin əsasında müstəqil ekspertlər 2003-cü ilin payızında burada əks olunmuş prinsiplər barədə razılığa gəldilər.

Müstəqil ekspertlər bunlar idi:

Xanım Culia Apostl (kanadalı), məhkəmə əməkdaşı, “19-cu maddə” təşkilatı, Birləşmiş Krallıq; doktor Yelena Çernyavska (ukraynalı), CEE layihələrinin rəhbəri, MADP, Avropa Kütləli İnformasiya Vasitələri İnstitutu, Almaniya; xanım Maria Amor Martin Estebanes (ispaniyalı), tədqiqatçı və məsləhətçi, Sosial-Hüquqi Araşdırmalar Mərkəzi, Oksford Universiteti, Birləşmiş Krallıq; professor Karol Yakuboviç (polşalı), ekspert, Polşa Milli Yayım Şurası; cənab Mark Lattimer (britaniyalı), direktor, Beynəlxalq Azlıq Hüquqları Qrupu, Birləşmiş Krallıq; cənab Tarlak Makqonaql (irlandiyalı), tədqiqatçı / redaktor, İnformasiya Hüququ İnstitutu (İViR), Amsterdam Universiteti, Niderland; professor Tom Moring (fin), İsveç İctimai Elmlər Məktəbi, Helsinki Universiteti, Finlandiya; professor Monro Prays (amerikalı), Kardozo Hüquq Məktəbi, Nyu York, eyni zamanda Birləşmiş Krallığın Oksford Universitetinin Sosial-Hüquqi Araşdırmalar Mərkəzinin Müqayisəli Media Hüququ və Siyasəti Proqramının həmdirektoru.

Hər iki görüşdə və sonrakı əlaqələr zamanı aşağıdakıların dəyərli köməyi oldu: Avropa Şurasının Katibliyi; Avropa Komissiyasının Hüquq Xidməti; Baltik Dənizi Dövlətləri Şurasının Demokratik İnkişaf üzrə Komissarının Ofisi; və Media azadlığı üzrə ATƏT nümayəndəsi.

Azlıqların hüquqlarının mövcud standartları insan hüquqlarının tərkib hissəsi olduğuna görə ekspertlər arasındakı məsləhətləşmələrin başlanğıc nöqtəsi dövlətlər tərəfindən bütün digər insan hüquqlarına, xüsusdən ayrı-seçkiliyə məruz qalmamaq hüququna əməl edilməsini nəzərdə tutmaqdan ibarət idi. Həmçinin nəzərdə tutulurdu ki, bütün insan hüquqlarının son məqsədi fərdi insan şəxsiyyətinin bərabər şəraitdə tam və azad inkişafıdır. Müvafiq surətdə, nəzərdə tutulurdu ki, vətəndaş cəmiyyəti açıq və çevik olmalı və beləliklə, bütün insanları, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olanları birləşdirməlidir. Bundan başqa, yaxşı və demokratik idarəçiliyin məqsədi bütün əhalinin tələbat və maraqlarına xidmət etməkdən ibarət olduğuna görə nəzərdə tutulurdu ki, bütün hökumətlər yurisdiksiyaları altında olan bütün insanların, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olanların kütləbi informasiya vasitələrinə müyəssərliyi və informasiyanı, o cümlədən öz dillərində olan məlumatları yayması və qəbul etməsi üçün maksimum imkanları təmin etməyə çalışmalıdırlar. Bu, həmçinin plüralizm, tolerantlıq və geniş dünya görüşü prinsiplərindən, müstəqil və plüralist medianın xüsusi rolundan irəli gəlir, bunlar azad, açıq və demokratik cəmiyyətlər üçün əsas şərtidir.¹

Burada təqdim olunan Rəhbər müddəaların məqsədi, onlardan öncə qəbul olunmuş Haaqa, Oslo və Lund Tövsiyələrinə analoji olaraq, milli azlıqlarla bağlı gərginlikləri yumşaltmaq üçün dövlətlər tərəfindən konkret tədbirlərin görülməsini həvəsləndirmək və buna şərait yaratmaqdır və beləliklə, MAAK-ın münaqişələrin qəti surətdə qarşısının alınması məqsədinə xidmət etməkdir. Bu, MAAK-ın təcrübəsinə əsasən və beynəlxalq standartlara uyğun olaraq, müxtəlif təcili tələbatları və mövcud müxtəlifliyi uzlaşdırmağa (və geniş cəmiyyətə inteqrasiya etməyə) çalışmaq, açıq və ehtiva edici şəkildə həyata keçirilməlidir. Bu, ictimai vəhdəti artırır və ona kömək edir.

Mövcud hüquqların məzmununu aydınlaşdırmağa çalışan Rəhbər müddəalar beynəlxalq miqyasda razılaşdırılmış standartların mətninə və ruhuna tam uyğun olan və əhalinin bütün təbəqələrinin, o cümlədən dil azlıqlarına mənsub olan təbəqələrin tələbat və maraqlarını tarazlaşdıran və ödəyən siyasətlərin və qahunun

¹ Həmçinin bax: *Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı*, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin 7 dekabr 1976-cı il tarixli qərarı, A seriyası, c. 24, b. 49. Eləcə də 1990-cı il İnsan Meyarları üzrə Konfransın Kopenhagen İclasının Sənədinin preambulasına bax, orada ATƏT-in iştirakçısı olan dövlətlər demokratiya və plüralizm ideallarına sadıqlıklarını ifadə etmişlər.

təkmilləşməsində dövlətlər üçün müəyyən praktiki istiqamət vermək məqsədini güdür. Rəhbər müddəalar beynəlxalq standartları ardıcıl olaraq əks etdirməklə yanaşı, müxtəlif dövlətlərdəki real vəziyyətə, o cümlədən müəyyən dillərin zəif mövqedə olmasına dair düşüncələrə (və müvafiq olaraq onlara şərait yaratmaq istəyinə) həssaslıqla yanaşır. Praktiki situasiyalarda istiqamət vermək və dövlətlərdəki təcrübənin tədqiqi zamanı aşkar edilən müsbət praktikaların nümunələrindən yararlanmaq üçün dil azlıqlarına hörmət etmək öhdəliklərinə dövlətlər tərəfindən əməl olunması üsullarına dair təkliflər irəli sürülüb.

Rəhbər müddəalar həmçinin çoxlu dillərdən istifadə üçün kommunikasiya sahəsində getdikcə artan imkanlar baxımından müasir yayım mediasındakı texnoloji inkişaf kontekstində oxunmaq və tətbiq edilmək məqsədini daşıyır. Geniş rəngarəngliyi və yayım mediasının müstəqilliyini təmin etməkdə azad bazarın rolu da Rəhbər müddələrdə əks olunub, belə ki, o, azlıqların dilindən istifadəyə aid öhdəliklərin ictimai və ya özəl sektordakı yayım vasitəsilə həyata keçirilməsi üçün yollar təklif edir.

Rəhbər müddəalar dörd bəndə bölünüb ki, bunlar azlıqların dillərinə dair ümumi prinsiplər, siyasət, tənzimləmə və azlıqların dillərinin təşviqi başlıqları altında ayrı-ayrı on yeddi rəhbər müddəanı qruplaşdırır. Bütün rəhbər müddəalar I hissədəki Ümumi Prinsiplərə uyğun surətdə şərh olunmalıdır. II hissədə dövlətlərin bu sahədə siyasəti və hüququ inkişaf etdirmələrinə olan tələbat əks olunur və bu məsələyə aid rəhbər prinsiplər təqdim edilir. Sonra bu sahədə məqbul tənzimləmənin məhdudlaşdırılması üçün müəyyən parametrlər əks olunur. Sonuncu bölmədə azlıqların dillərinin təşviqi üçün bir sıra alternativlər təklif olunur. Hər bir tövsiyənin və ya rəhbər müddəanın daha ətraflı izahı Rəhbər müddələrə əlavə olunan İzahlı Qeyddə təqdim olunur, orada müvafiq beynəlxalq standartlara dəqiq istinadları tapmaq olar.

Ümid edilir ki, Rəhbər müddəalar geniş istifadə olunacaq və yayılacaqdır.

YAYIM MEDIASINDA AZLIQLARIN DİLLƏRİNDƏN İSTİFADƏ HAQQINDA RƏHBƏR MÜDDƏALAR

I. ÜMUMİ PRİNSİPLƏR

1) İfadə azadlığı

Hər kəsin, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin ifadə azadlığı müdaxilə edilmədən və sərhdəldəndən asılı olmadan onların istədikləri dildə informasiya və ideyaları qəbul etmək, axtarmaq və yaymaq hüququnu özündə ehtiva edir.

Bu azadlığın istifadəsi yalnız beynəlxalq hüquqa uyğun olan məhdudiyyətlərə məruz qala bilər.

2) Mədəni və dil müxtəlifliyi

Dövlətlər müxtəlif ideyaların və informasiyanın müxtəlif dillərdə təqdim olunaraq yayıldığı mühiti yaratmaqla seçim azadlığının təmin edilməsinə zəmanət verməlidirlər.

3) Mənsubiyyətin müdafiəsi

Bütün şəxslər, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olan şəxslər öz mənsubiyyətlərini qorumaq və inkişaf etdirmək, o cümlədən bunu öz dilindən (dillərindən) istifadə etmək vasitəsilə və yayım mediasının köməyi ilə etmək hüququna malikdirlər.

4) Bərabərlik və ayrı-seçkiliyin olmaması

Bütün şəxslər, o cümlədən milli azlıqlara mənsub olan şəxslər bərabər şəraitdə və ayrı-seçkiliyə yol verilmədən yayım mediasında və onların köməyi ilə ifadə azadlığından istifadə etmək və mənsubiyyətlərini mühafizə etmək və inkişaf etdirmək hüququna malikdirlər. Dövlətlər milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin yayım mediasında öz dillərindən istifadə etmələri baxımından səmərəli

bərabərlikdən faydalanmalarını təmin etmək üçün zəruri hallarda xüsusi və konkret tədbirlər görməlidirlər.

II. SİYASƏT

- 5) Dövlətlər azlıqların dillərindən yayım mediasında istifadə məsələsi ilə məşğul olmaq üçün siyasət hazırlamalıdırlar. Həmin siyasət milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin mənsubiyyətlərini mühafizə etmək və inkişaf etdirmək üçün onların tələbatlarının müəyyən edilməsinə əsaslanmalıdır.

Milli azlıqlara mənsub olan şəxslər, məsləhətləşmə proseslərində iştirak və müvafiq təsisat və qurumlarda təmsil olunma da daxil olmaqla, bu cür siyasətin hazırlanmasında və tətbiqində səmərəli iştirak imkanına malik olmalıdırlar.

- 6) Müstəqil tənzimləyici qurumlar dövlət siyasətinin həyata keçirilməsinə və tətbiqinin təmin olunmasına görə cavabdehlik daşımalıdırlar. Belə qurumlar şəffaf qaydada yaradılmalı və fəaliyyət göstərməlidirlər.
- 7) Dövlət siyasəti, digər məqsədlərlə yanaşı, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin tələbatlarını ödəmək üçün geniş çeşidli və tarazlaşdırılmış yüksək keyfiyyətli informasiya, təhsil, mədəni və əyləncəli proqramları təmin edən ictimai yayım xidmətini dəstəkləməlidir. Dövlətlər ictimai yayımçıların bu sahədə öz vəzifələrini yerinə yetirmələri üçün maliyyə, texniki və digər şəraiti qoruyub saxlamalı və zəruri olduqda yaratmalıdırlar.
- 8) Dövlət siyasəti milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz dillərində yayım mediasını yaratmalarına və qoruyub saxlamalarına şərait yaratmalıdır.

III. TƏNZİMLƏMƏ

- 9) **Tənzimləməyə yol verilməsi**

Dövlətlər ifadə azadlığının, mədəni və dil müxtəlifliyinin müdafiəsi və inkişafı üçün, mədəni mənsubiyyəti mühafizə etmək və inkişaf etdirmək üçün və digər şəxslərin hüquqlarına və ya nüfuzlarına hörmət edilməsi üçün yayım mediasını tənzimləyə bilirlər. Bu cür tənzimləmə, o cümlədən lisenziyalaşdırma, qanunla nəzərdə tutulmalı, obyektiv və ayrı-seçkiliyə yol verməyən meyarlara

əsaslanmalı və azlıqların dillərində yayımı məhdudlaşdırmaq və ya məhdudlaşdırmağa səbəb olmaq məqsədi güdməməlidir.

10) **Dillərin təbliği**

Yayım mediasında istifadəni tənzimləyərkən dövlətlər seçilmiş dillərin istifadəsinə üstünlük verə bilərlər. Bir və ya daha artıq dillərə üstünlük vermək üçün tədbirlər digər dillərdən istifadəni məhdudlaşdırmamalıdır. Dövlətlər yayım mediasında hər hansı dildən istifadəni qadağan edə bilməzlər. Yayım mediasında hər hansı dilə üstünlük vermək tədbirləri milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz hüquqlarından istifadə etmələrinə xələl gərməməlidir.

11) **Tənzimləmədə mütənasiblik**

Hər hansı tənzimləmə, hüquqmüəyyənədicisi və ya qadağanədicisi olmasından asılı olmayaraq, qanuni məqsəd güdməli və həmin məqsədə mütənasib olmalıdır. Hər hansı tənzimləmənin mütənasibliyi qiymətləndirilərkən yayım mediasının xarakteri ilə və daha geniş sosial mühitlə bağlı konkret amillər nəzərə alınmalıdır. Bu cür amillərə aşağıdakılar daxildir:

- **Tədbirin xarakteri və məqsədləri**, o cümlədən ifadə azadlığının, mədəni və dil müxtəlifliyinin müdafiəsi və inkişafı və mədəni mənsubiyyətin mühafizəsi və inkişafı məqsədilə proqramların keyfiyyətinə və tarazlılığına kömək etmək potensialı.
- **Mövcud siyasi, sosial və dini şərait**, o cümlədən mədəni və dil müxtəlifliyi, idarəetmə strukturları və regional xüsusiyyətlər.
- Bütün səviyyələrdə (milli, regional və yerli) – ictimai, özəl və ya xarici olmasından asılı olmayaraq – **mövcud yayım xidmətlərinin sayı, rəngarəngliyi, coğrafi dairəsi, xarakteri, funksiyası və dilləri**. Müxtəlif xidmətlərin auditoriyası üçün maliyyə xərcləri, proqramların buraxılış qrafikləri və növü baxımından yayımın qəbulu, kəmiyyəti, eləcə də keyfiyyəti üçün texniki imkanlar – bütün bunlar nəzərə alınmalı olan amillərdir.
- **Aidiyyəti olan auditoriyanın hüquqları, tələbatları, ifadə etdiyi istəklər və xarakteri**, o cümlədən hər bir səviyyədə (milli, regional və yerli) sayı və coğrafi təmərküzləşməsi.

12) **Tərcümə məhdudiyyətləri**

Azlıqların dillərində yayım tərcümə, dublyaj, sonradan sinxronlaşdırma və ya subtitrləşdirmə barədə lüzumsuz və ya qeyri-mütənasib tələblərin qoyulmasına məruz qalmamalıdır.

13) **Transsərhəd yayımı**

Birbaşa, yaxud təkrar translyasiya və ya təkrar yayım vasitəsilə həyata keçirilməsindən asılı olmayaraq, transsərhəd yayımının sərbəst qəbulu dil amili əsasında qadağan oluna bilməz.

Azlığın dilində xarici yayımın mümkünlüyü dövlətin ölkə daxilində həmin dildəki yayım istehsalına şərait yaratmaq öhdəliyini aradan qaldırmır və həmin dildəki yayımın müddətinin azaldılmasına haqq qazandırmır.

IV. AZLIQLARIN DİLLƏRİNİN TƏŞVİQİ

14) **Dövlət yardımı**

Dövlət azlıqların dillərindəki yayıma yardım etməlidir. Buna, digər vasitələrlə yanaşı, azlıqların dillərində efirə buraxılma imkanının təmin olunması, subsidiyalar və yayım üçün imkanların yaradılması vasitəsilə nail olmaq olar.

15) **Efirə buraxılma**

Dövlət, digər vasitələrlə yanaşı, tezliklərin bölüşdürülməsi, yayımçıların təsis edilməsi və dəstəklənməsi və proqramların planlaşdırılması vasitəsilə azlıqların dillərində səmərəli yayımın efirə buraxılmasını təmin etməlidir. Bu baxımdan milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin sayı, coğrafi təmərküzləşməsi və yeri, eləcə də tələbatları və maraqları nəzərə alınmalıdır.

Regional və ya yerli səviyyədə azlığın dilində yayımın mövcudluğu həmin azlığın dilində proqramların milli səviyyədə yayımlanmaqdan kənar edilməsinə haqq qazandırmır.

A. TEZLIKLƏR

- Lisenziyaları verərkən dövlətlər azlıqların dilində yayım üçün tezliklərin tam və ya qismən təmin olunmasını nəzərdə tutmalıdırlar.
- Mövcud tezliklərin sayında məhdudiyyətlər olduqda və (və ya) öz xidmətlərini göstərə bilmək üçün kifayət qədər resursları olmayan qruplar olduqda, dövlətlər “açıq kanalların”, yəni xidmət zonasında bir neçə dil qrupu tərəfindən paylaşılan eyni tezlikdən istifadə olunmaqla proqramların yayımlanması vasitələrinin təmin olunmasını nəzərdə tutmalıdırlar.

B. YAYIMÇILAR

- Dövlətlər azlıqların dillərində proqramların təmin olunması baxımından dövlət və ya ictimai yayım xidmətləri üçün müvafiq tələblər nəzərdə tutmalıdırlar.
- Dövlətlər azlıqların dillərində özəl yayımı həvəsləndirmək üçün əlverişli şərait (maliyyə və ya digər) yaradılmasını da nəzərdə tutmalıdırlar. Buna lisenziyaların verilməsi vasitəsilə, o cümlədən tenderlərin elan olunması ilə, və ya ərizəçidən gələn təklifə cavab verməklə nail olmaq olar. Dövlətlər azlıqların dillərində yayımı həyata keçirənləri rəqabət haqqında qanunvericilikdən kənar etmək yolunu da seçə bilərlər, və ya onları müəyyən inzibati yüklərdən azad etmək üçün xüsusi rejimlər yarada bilərlər.
- Azlıqların dillərində özəl yayım yoxdursa, zərurət olduqda dövlətlər onun yaradılmasına fəal yardım etməlidirlər.

C. PROQRAMLARIN PLANLAŞDIRILMASI

Dövlətlər təmin etməlidirlər ki, milli azlıqların dillərində yayım üçün ayrılan vaxt və planlaşdırılan qrafik milli azlığa mənsub olanların sayını və təmərkişləşməsinə əks etdirsin və onların tələbat və maraqlarına uyğun olsun. Eləcə də sayca kiçik olan azlıqların öz dillərində yayım mediasına səmərəli buraxılması üçün tələb olunan vaxtın minimum miqdarı və müvafiq proqram qrafiki nəzərə alınmalıdır. Bu məqsədlərə lisenziyalaşdırma vasitəsilə, o cümlədən azlıqların dillərindəki yayımın müddətlərinə və dövrlərinə şərtlər qoymaqla nail olmaq olar.

16) **Dövlət tərəfindən maliyyələşdirmə**

Dövlətlər milli azlıqların dillərində yayım üçün maliyyə yardımının ayrılmasını nəzərdə tutmalıdırlar. Buna birbaşa qrantlar, əlverişli maliyyə/vergi rejimləri, habelə lisenziyanı almaq və ya dəyişdirmək üçün ödənilməli olan müəyyən ödənişlərdən azad edilmə vasitəsilə nail olmaq olar. Səmərəli bərabərliyi təmin etmək üçün sayca kiçik olan icmalarda azlıqların dillərində yayımı həyata keçirənlər mövcud resursların faizi qismində icmaların həcminə qeyri-mütənəsb olan miqdarda vəsaitlər və ya şərait tələb edə bilirlər.

Dövlətlər, o cümlədən maliyyə yardımını təmin etmək vasitəsilə, azlıqların dillərində audio və audiovizual işlərin hazırlanmasını və yayımlanmasını həvəsləndirməli və buna şərait yaratmalıdırlar.

17) **İmkanların yaradılması**

Dövlətlər azlıqların dillərində yayım üçün imkanların yaradılmasına yardım etməlidirlər. Bunu milli azlıqların məhsullarının ölkə daxilində və xaricdə yayımlanmasına texniki yardım göstərmək və azlıqların dillərində transsərhəd yayımına şərait yaratmaq vasitəsilə etmək olar. Bundan əlavə, dövlətlər milli azlıqların dillərində yayımı həyata keçirən personalın təhsilinə və təliminə yardım etməyi nəzərdə tutmalıdırlar.

YAYIM MEDIASINDA AZLIQLARIN DİLLƏRİNDƏN İSTİFADƏ HQQINDA RƏHBƏR MÜDDƏALARA DAİR İZAHLI QEYD

Bu İzahlı Qeyddə Rəhbər müddəaların əsaslandığı əsas beynəlxalq standartların qısa xülasəsi təqdim edilir.

I. ÜMUMİ PRİNSİPLƏR

- 1) **İfadə azadlığı** hüququ beynəlxalq insan hüquqlarının müdafiəsinin məhək daşdır. O, dövlət orqanları tərəfindən müdaxilə olmadan və sərhədlərdən asılı olmadan hər kəsin məlumat və ideyaları almaq və yaymaq hüququndan ibarətdir. O, 1948-ci il tarixli İnsan Hüquqları haqqında Ümumi Bəyannamənin (İHÜB) 19-cu maddəsində, 1966-cı il tarixli Mülki və Siyasi Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın (MSHBP) 19-cu maddəsində və 1950-ci il tarixli İnsan Hüquqlarının və Əsas Azadlıqların Müdafiəsi haqqında Avropa Konvensiyasının (İHAK) 10-cu maddəsində əks olunmuşdur. Məsələn, MSHBP-nin 19-cu maddəsinin 2-ci və 3-cü bəndlərində deyilir:
 2. Hər kəs ifadə azadlığı hüququna malikdir; bu hüquq, sərhədlərdən asılı olmadan, şifahi, yazılı və ya çap olunmuş şəkildə, sənət əsəri formasında, yaxud şəxsin özünün seçdiyi hər hansı media vasitəsilə hər cür məlumat və ideyaları axtarmaq, almaq və yaymaq azadlığını özündə ehtiva edir.
 3. Bu maddənin 2-ci bəndində nəzərdə tutulan hüquqların həyata keçirilməsi xüsusi vəzifələr və xüsusi məsuliyyət nəzərdə tutur. O, bu səbəbdən müəyyən məhdudiyyətlərə məruz qala bilər, lakin bunlar qanunla nəzərdə tutulmalı və aşağıdakılar üçün zəruri olmalıdır:
 - (a) digər şəxslərin hüquqlarına və nüfuzuna hörmət üçün;
 - (b) milli təhlükəsizliyin və ya ictimai qaydanın (*ordre public*), yaxud əhalinin sağlamlığının və ya mənəviyyatının qorunması üçün.

MSHBP-nin yerinə yetirilməsinə nəzarət üçün yaradılmış BMT İnsan Hüquqları Komitəsi özünün 10 sayılı Ümumi Şərhdə (1983-cı) aydınlıq gətirdi ki, 19-cu maddədə əks olunmuş ifadə azadlığı hüququ təkcə hər cür məlumat və ideyaları axtarmaq və almaq azadlığını deyil, həm də bunu istənilən üsulla etmək azadlığını özündə ehtiva edir. İHAK-a gəldikdə, *Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi Oberşlik Avstriyaya qarşı* (22 may 1991-ci il tarixli məhkəmə qərarı, A seriyası, c. 204, b. 57) və *Autronik AG İsveçrəyə qarşı* (22 may 1990-cı il tarixli məhkəmə qərarı, A seriyası, c. 178, b. 47) məhkəmə işlərində qərara aldı ki, 10-cu maddə təkcə ifadə edilmiş ideya və məlumatların mahiyyətini deyil, həm də onların ötürülmə formasını müdafiə edir. ATƏM / ATƏT çərçivəsində qəbul edilmiş 1990-cı il tarixli İnsan Meyarları üzrə Konfransın Kopenhagen İclasının Sənədində (Kopenhagen Sənədi, 9.1-ci bənd) və 1991-ci il tarixli ATƏM-in İştirakçısı olan Dövlətlərin Mədəni İrsinə dair Krakov Simpoziumunun Sənədində (Krakov Sənədi, 6.1-ci bənd) ifadə azadlığı bir daha təkrar edildi. Kopenhagen Sənədinə əsasən, milli azlıqlara mənsub olan şəxslər öz ana dillərindən özəl və ictimai şəkildə istifadə etmək hüququna (32.1-ci bənd), eləcə də öz ana dillərində məlumatları yaymaq, əldə etmək və onların mübadiləsini həyata keçirmək (32.5-ci bənd) hüququna malikdirlər.

Həndisayd Birləşmiş Krallığa qarşı məhkəmə işində (7 dekabr 1976-cı il tarixli məhkəmə qərarı, A seriyası, c. 24, b. 49) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi İHAK-ın 10-cu maddəsinə aşağıdakı şərh verdi: “İfadə azadlığı [demokratik] cəmiyyətin mühüm bünövrələrindən birini və onun tərəqqisi üçün və hər bir insanın inkişafı üçün əsas şərtlərdən birini təşkil edir. 10-cu maddənin 2-ci bəndinə (maddə 10.2) uyğun olaraq, o, təkcə müsbət qarşılanan və ya təhqiramiz hesab olunmayan, yaxud laqeydliklə yanaşılan ‘məlumat’ və ya ‘ideyalara’ deyil, həm də dövlət üçün və ya əhalinin hər hansı təbəqəsi üçün təhqiramiz, sarsıdıcı və ya narahatedici ‘məlumat’ və ya ‘ideyalara’ da şamil olunur. Bunlar plüralizmin, dözümlülüyün və geniş fikirliliyin tələbləridir, və sonuncular olmasa ‘demokratik cəmiyyət’ də ola bilməz. Bu, digər məsələlərlə yanaşı həm də o deməkdir ki, bu sahədə tətbiq edilən hər bir ‘rəsmiyyət’, ‘şərt’, ‘məhdudiyət’ və ya ‘sanksiya’ qarşıya qoyulan qanuni məqsədə mütənasib olmalıdır”.

- 2) 1966-cı il tarixli İqtisadi, Sosial və Mədəni Hüquqlar haqqında Beynəlxalq Paktın (İSMHBP) 15-cinin (a) bəndinə əsasən iştirakçı dövlətlər hər kəsin mədəni həyatda iştirak etmək hüququnu tanıyırlar. MSHBP-nin 27-ci maddəsi, digər şəxslərlə yanaşı, dil azlıqlarına mənsub olan şəxslərin həmin qrupun digər üzvləri ilə birlikdə öz mədəniyyət və dillərindən istifadə etmək hüququnu müdafiə edir. Yayım mediasında **mədəni və dil rəngarəngliyini** əks etdirən plüralizmin qorunması və inkişaf etdirilməsi ifadə azadlığının zəruri

komponentidir. YUNESKO-nun 2001-ci il tarixli Mədəni Müxtəliflik haqqında Ümumi Bəyannaməsinin 2-ci maddəsinə əsasən, mədəni plüralizmi təmin edən siyasətlər mədəni müxtəliflik reallıqlarını əks etdirir. Bəyannamənin 6-cı maddəsində qeyd edilir ki, mədəni müxtəliflik, digər vasitələrlə yanaşı, ifadə azadlığı, mediada plüralizm və çoxdillilik vasitəsilə təmin olunur. *Informationsverein Lentia və başqaları Avstriyaya qarşı məhkəmə işində* (24 noyabr 1993-cü il tarixli məhkəmə qərarı, A seriyası, c. 276) Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi ifadə azadlığı üçün plüralizmin vacibliyini vurğuladı. Həmin işdə Məhkəmə qeyd etdi ki (38-ci bənd), ictimaiyyətin ümumi maraq doğuran məlumat və ideyaları əldə etmək hüququ “dövlətin qəti zəmanət verdiyi plüralizm prinsipinə əsaslanmırsa, uğurla həyata keçirilə bilməz. Bu qeyd xüsusilə proqramları geniş şəkildə yayımlanan audio-vizual kütləvi informasiya vasitələrinə aiddir”. Eyni qaydada, Avropa Şurasının 1994-cü il tarixli Milli Azlıqların Müdafiəsi üçün Çərçivə Konvensiyasının (Çərçivə Konvensiyası) 9-cu maddəsinin 4-cü bəndi “milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin media müəssərliyinə şərait yaratmaq və dözümlülüyü təbliğ etmək və mədəni plüralizmə imkan vermək üçün lazımi tədbirlər görməyi” iştirakçı dövlətlərdən tələb edir.

Bundan başqa, 1989-cu il tarixli Transsərhəd Televiziyası haqqında Avropa Konvensiyasının (TTAK) düzəliş edilmiş 10-cu maddəsi (2002-ci ildə düzəliş edilib) **kütləvi informasiya vasitələrində plüralizmin** təhlükəyə məruz qalmasının qarşısını almaq üçün səy göstərməyi iştirakçı dövlətlərdən tələb edir. 1982-ci ildə Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi tərəfindən qəbul edilmiş İfadə Azadlığı və Məlumat azadlığı haqqında Bəyannamənin II maddəsinin (d) bəndində “ideya və rəy müxtəlifliyini əks etdirə bilən geniş çeşidli müstəqil və avtonom medianın mövcudluğuna,” nail olmaq məqsədi şərt olaraq irəli sürülür. ATƏT-in iştirakçı dövlətləri Krakov Sənədinin 6.2-ci bəndində özəl sektordakı yayımçıların müxtəlifliyinin “plüralizmi və bədii və mədəni ifadə azadlığını təmin etməkdə köməyi olduğuna” inandıqlarını bildirmişlər.

- 3) Dövlətin milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin **dil (və digər) mənsubiyyətini** qorumaq vəzifəsi bir sıra beynəlxalq sənədlərdə və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsinin yurisprudensiya təsbit edilib. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının 1992-ci il tarixli Milli və ya Etnik, Dini və Dil Azlıqlarına Mənsub Olan Şəxslərin Hüquqları haqqında Bəyannaməsinin 1-ci maddəsi (BMT-nin Azlıqlar haqqında Bəyannaməsi) xüsusilə bu məsələyə aiddir:

1. Dövlətlər özlərinin müvafiq ərazilərində azlıqların mövcudluğunu və milli və ya etnik, mədəni, dini və dil mənsubiyyətlərini qorumalı və həmin mənsubiyyətin inkişafı üçün şərait yaratmalıdırlar.
2. Dövlətlər bu məqsədlərə nail olmaq üçün müvafiq qanunvericilik tədbirlərini və digər tədbirləri görməlidirlər.

Bundan başqa, 4-cü maddənin 2-ci bəndində belə bir şərt irəli sürülür ki, “konkret fəaliyyətlərin milli hüququ pozduğu və beynəlxalq standartlara zidd olduğu hallar istisna olmaqla, azlıqlara mənsub olan şəxslərin özəl xüsusiyyətlərini ifadə edə bilmələri üçün və mədəniyyətlərini, dillərini, dinlərini, ənənə və adətlərini inkişaf etdirə bilmələri üçün əlverişli şərait yaratmaq məqsədilə dövlətlər tədbirlər görməlidirlər”. BMT-nin 1989-cu il tarixli Uşaq Hüquqları haqqında Konvensiyasının 17-ci maddəsinin (a) bəndi tərəf dövlətlərdən tələb edir ki, Konvensiyanın maarifləndirmə məqsədlərinə, o cümlədən 29-cu maddədə nəzərdə tutulduğu kimi, uşağın mədəni mənsubiyyətinə və dilinə hörmətin inkişaf etdirilməsi məqsədinə uyğun olaraq, “kütləvi informasiya vasitələrini məlumat və materialları yaymağa həvəsləndirsinlər”. Çərçivə Konvensiyasında bu müddəalar təkrarlanır. Çərçivə Konvensiyasının Preambulasında deyilir ki, plüralist və həqiqi demokratik cəmiyyətdə təkcə milli azlığa mənsub olan bütün şəxslərin dil mənsubiyyətinə yalnız hörmət deyil, həm də “onların öz mənsubiyyətlərini ifadə etməklərinə, qorumalarına və inkişaf etdirmələrinə imkan verən müvafiq şərait yaradılmalıdır”. Eyni sənədin 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi iştirakçı dövlətlərin üzərinə açıq-aydın öhdəlik qoyur ki, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin “mənsubiyyətlərinin mühüm elementlərini”, o cümlədən dillərini “mühafizə etmələri üçün” onlara zəruri şərait yaratsınlar. ATƏT-in iştirakçı dövlətləri Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Müşavirəsinin 1986-1989-cu illər Vyana İclasının 1989-cu il tarixli Yekun Sənədinə (Vyana Sənədi, Prinsiplər, 19-cu bənd), Kopenhagen Sənədinə (32-ci və 33-cü bəndlər) və ATƏM çərçivəsində Milli Azlıqlar üzrə Ekspertlərin Cenevrə İclasının 1991-ci il tarixli hesabatına (Cenevrə Sənədi, III və VII fəsillər) uyğun olaraq, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin dil mənsubiyyətlərini qorumağı öhdələrinə götürüblər.

- 4) Digər amillərlə yanaşı dil amili əsasında **ayrı-seçkiliyin qadağan olunması** insan hüquqları üzrə beynəlxalq hüququn təməl prinsipidir. Açıq-aşkar dil əlaməti əsasında ayrı-seçkiliyi qadağan edən beynəlxalq sənədlərə aşağıdakılar daxildir: İHÜB (maddə 2); MSHBP (maddə 2(1) və 26); İSMHBP (maddə

2(2)); BMT-nin Azlıqlar haqqında Bəyannaməsi (maddə 2(1)); İHAK (maddə 14 və 12 sayılı Protokolun 1-ci maddəsi); və 2000-ci Avropa Birliyinin Əsas Hüquqlar haqqında Xartiyası (maddə 21). ATƏT sənədləri arasında analoji öhdəliklər 1975-ci il tarixli Helsinki Yekun Aktında (VII Prinsip) və Vyana Sənədində (Prinsiplər, 13.7-ci bənd) yer almışdır, eyni zamanda, Kopenhagen Sənədi “istənilən ayrı-seçkiliyi qadağan edir” (5.9-cu bənd).

Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi **səmərəli bərabərliyə** nail ola bilmək üçün fərqli vəziyyətlərdə olan şəxslərlə fərqli rəftar öhdəliyini özündə ehtiva edir. Məsələn, Vyana Sənədinin 19-cu bəndi (Prinsiplər başlığı altında) ATƏT-in iştirakçı dövlətlərin üzərinə milli azlıqlara mənsub olan şəxslər üçün “tam bərabərliyi” təmin etmək öhdəliyini qoyur. Əgər fərqli rəftar ayrı-seçkilik xarakterli deyilsə, o, müvafiq və obyektiv meyarlara əsaslanmalı, qanuni məqsəd güdməli və fərqli rəftar ilə qarşıya qoyulan məqsəd arasında müvafiq mütənəsiblik münasibəti öz əksini tapmalıdır. Bu prinsip BMT İnsan Hüquqları Komitəsi tərəfindən onun Ayrı-seçkiliyə dair 18 sayılı Ümumi Şərhində (1989) və Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən xüsusi olaraq dil hüquqları ilə bağlı qəbul edilən və bu sahədə onun ilk qərarı olan *Dillər haqqında Belçika işi* üzrə qərarında (23 iyul 1968-ci il tarixli məhkəmə qərarı, A seriyası, c. 6) müzakirə olundu.

Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin de facto bərabərliyinə nail olmaq və onu sürətləndirmək məqsədi daşıyan **xüsusi və konkret tədbirlərdən** istifadənin mümkünlüyünü özündə ehtiva edir. Bu konsepsiya 1965-ci il tarixli İrqi Ayrı-seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğvi haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın 1-ci maddəsinin 4-cü bəndində və 2-ci maddəsinin 2-ci bəndində, və 1979-cu il tarixli Qadınlara qarşı Ayrı-seçkiliyin Bütün Formalarının Ləğvi haqqında Konvensiyanın 3-cü və 4-cü maddələrində açıq-aydın göstərilir. Kopenhagen Sənədinin 31-ci bəndində ATƏT-in iştirakçısı olan dövlətlər “insan hüquqlarına və əsas azadlıqlara malik olmaqda və onları həyata keçirməkdə milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin digər vətəndaşlarla tam bərabərliyini təmin etmək məqsədilə zəruri hallarda xüsusi tədbirlər” görməyi öhdələrinə götürüblər. BMT-nin Azlıqlar haqqında Bəyannaməsinin 4-cü maddəsinin 1-ci bəndi belə bir şərt irəli sürür ki, dövlətlər “azlıqlara mənsub olan şəxslərin bütün insan hüquqlarını və əsas azadlıqlarını ayrı-seçkilik qoyulmadan və qanun qarşısında tam bərabərlik əsasında tam və səmərəli həyata keçirə bilmələrini təmin etmək üçün tələb olunan tədbirləri görməlidirlər”. Çərçivə Konvensiyasının 4-cü maddəsinin 2-ci bəndi həmçinin iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, azlıqlara mənsub olan şəxslərin tam və səmərəli bərabərliyini inkişaf etdirmək üçün adekvat tədbirlər

görsünlər, həmin şəxslərin konkret şəraitinə lazımi diqqət yetirilməlidir. 1992-ci il tarixli Bölgələrin və ya Azlıqların Dilləri üçün Avropa Xartiyasının (Avropa Dil Xartiyası) 7-ci maddəsinin 2-ci bəndində aydın şəkildə deyilir ki, azlıqların dillərinin bərabərliyini inkişaf etdirmək məqsədi daşıyan tədbirlər ayrı-seçkilik xarakterli hesab olunmamalıdır.

II. SİYASƏT

- 5) ATƏT-in iştirakçı dövlətləri öz ərazilərində milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin mənsubiyyətinin dil və digər aspektlərini qorumağı və buna **şərait yaratmağı** öhdələrinə götürüblər (Kopenhagen Sənədi, 33-cü bənd). Çərçivə Konvensiyasının 5-ci maddəsinin 1-ci bəndi mahiyyət etibarilə eyni öhdəliyi nəzərdə tutur. Eləcə də Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 4-cü bəndi iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, “milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin kütləvi informasiya vasitələrinə buraxılmalarına şərait yaratmaq üçün və dözümlülüyü təbliğ etmək və mədəni plüralizmə imkan vermək üçün adekvat tədbirlər” görsünlər. Avropa Dil Xartiyasının 7-ci maddəsinin 1-ci bəndi tələb edir ki, iştirakçı dövlətlər “öz siyasətlərini, qanunvericilik və praktikalarını”, digər tələbatlarla yanaşı, “bölgələrin və azlıqların dillərini qorumaq məqsədilə onları inkişaf etdirmək üçün qəti hərəkət etmək tələbatı” əsasında və “ictimai və şəxsi həyatda danışıq [...] zamanı bölgələrin və azlıqların dillərindən istifadəyə şərait yaratmaq və onu həvəsləndirmək” əsasında qursunlar. 7-ci maddənin 3-cü bəndində tərəflər kütləvi informasiya vasitələrini “ölkədəki bütün dil qrupları arasında qarşılıqlı anlaşmanı” inkişaf etdirməyə həvəsləndirməyi öhdələrinə götürürlər. Uşaq hüquqları haqqında Konvensiyanın 17-ci maddəsinin (d) bəndində belə bir şərt irəli sürülür ki, “iştirakçı dövlətlər kütləvi informasiya vasitələrini azlıq qrupuna mənsub olan və ya aborigen uşağın dil tələbatlarına xüsusi diqqət yetirməyə həvəsləndirməlidirlər”.

ATƏT-in iştirakçı dövlətləri milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin ictimai həyatda, iqtisadi fəaliyyətlərdə və öz cəmiyyətlərini qurmaqda səmərəli iştirak etmək baxımından bərabər imkanlara malik olmaları üçün şərait yaratmağı öhdələrinə götürüblər (Cenevrə Sənədinin IV fəslə). Çərçivə Konvensiyasının 15-ci maddəsində deyilir ki, “tərəflər milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin mədəni, sosial və iqtisadi həyatda və dövlət işlərində, xüsusən onlara aid olan məsələlərdə **səmərəli iştirakı** üçün zəruri şərait yaratmalıdırlar”. Kopenhagen Sənədinin 33-cü bəndində ATƏT-in iştirakçı dövlətləri, digər tədbirlərlə yanaşı, milli azlıqların dil mənsubiyyətini qorumaq və “hər bir dövlətin qərar

qəbul etmə prosedurlarına uyğun olaraq bu cür azlıqlarla zəruri məsləhətləşmələri, o cümlədən onların təşkilatları və ya birlikləri ilə əlaqələri” həyata keçirməyi öhdələrinə götürüblər. Cenevrə Sənədinin III fəslində ATƏT-in iştirakçı dövlətləri təsdiq ediblər ki, qərar verici və ya məşvərətçi qurumlarda milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin və ya onların nümayəndələrinin müvafiq qaydada demokratik iştirakı dövlət işlərində səmərəli iştirakın mühüm elementidir. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 3-cü bəndi tərəflərdən tələb edir ki, azlıqların dillərindən istifadə edənlərin maraqlarının xüsusilə yayım kütləvi informasiya vasitələrini tənzimləyən qurumlarda təmsil olunmasını və ya nəzərə alınmasını təmin etsinlər.

- 6) **Müstəqil tənzimləyici qurumlara** olan ehtiyac demokratiya və yaxşı idarəçilik prinsiplərindən və ən yaxşı beynəlxalq təcrübələrdən irəli gəlir. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə Mediada Plüralizmi Həvəsləndirmə Tədbirləri haqqında R 99(1) sayılı Tövsiyəsində qeyd edilir ki, “özəl yayımçılara lisenziyaların verilməsinə görə cavabdehlik daşıyan milli qurumlar öz onların işində plüralizmin olub olmamasına diqqət yetirməlidirlər” (Əlavə, 1-ci bənd, Mülkiyyətin tənzimi: yayım və mətbuat). 1998-ci il tarixli Milli Azlıqların Dil Hüquqlarına dair Oslo Tövsiyələrinin 10 sayılı Tövsiyəsində daha konkret olaraq qeyd edilir ki, “proqramların məzmununa və yönümünə nəzarət edən” ictimai media qurumları “müstəqil olmalı və milli azlıqlara mənsub olan müstəqil şəxslər onların tərkibinə daxil olmalıdır”.
- 7) Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə İctimai Yayım Xidmətinin Müstəqilliyinin Təminatı haqqında R (96) 10 sayılı Tövsiyəsində **ictimai yayım xidmətinin** rolu “informasiya, təhsil, mədəni və əyləncə xarakterli hərtərəfli əsas program xidmətinin təmin olunması vasitəsilə milli və regional səviyyələrdə hər kəs üçün müəssər olan plüralist kommunikasiyanın mühüm amili kimi” qeyd olunur. Keyfiyyətli və tarazlaşdırılmış proqramların təmin olunmasında ictimai yayım xidmətinin rolu Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi tərəfindən, məsələn, *Lentia işində* (33-cü bənd) təsdiq edilib. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1-ci bəndində aydın şəkildə nəzərdə tutulur ki, yayımçılar “ictimai yayım vəzifəsini” həyata keçirərkən milli azlıqların dillərindən istifadə edənlərin tələbatlarını ödəməlidirlər.

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin Üzv Dövlətlərə Rəqəmsal Yayım Demokratik və Sosial Təfəhni Həvəsləndirmə Tədbirləri haqqında R (2003) 9 sayılı Tövsiyəsində vurğulanır ki, ictimai yayımçıların demokratik cəmiyyətdə rolu “demokratik cəmiyyətlərin siyasi, hüquqi və sosial strukturlarının təməlini

təşkil edən və konkret olaraq insan hüquqlarına hörmətdən, mədəni və siyasi plüralizmdən ibarət olan dəyərləri” dəstəkləməkdən ibarətdir.

Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin bildirdiyinə görə, “ictimai yayımçıların dözümlülük və anlaşma mədəniyyətini həvəsləndirmək üzrə xüsusi öhdəlik daşmaları ilə yanaşı, bütövlükdə yayım mediası dözümsüzlüklə möbarizə mühitini yaratmaq üçün böyük qüvvədir” (Üzv Dövlətlərə Kütləvi İnformasiya Vasitələri və Dözümlülük Mədəniyyətinin Həvəsləndirilməsi haqqında R (97) 21 sayılı Tövsiyəyə Əlavə, 5-ci bənd). Üzv Dövlətlərə Yeni Kommunikasiya və İnformasiya Xidmətləri ilə bağlı Universal İctimai Xidmət haqqında R (99) 14 sayılı Tövsiyəsində Nazirlər Komitəsi dövlət orqanları ilə özəl sektor arasında əməkdaşlığın yeni kommunikasiya və informasiya xidmətlərinin istifadəçilərinin xeyrinə sinerji (güc birliyi) effektlərini qeyd edir.

- 8) Azlıqlara mənsub olan şəxslər üçün öz dillərində yayım kütləvi **informasiya vasitələrini yaratmaq və işlətmək imkanı** Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 3-cü bəndi ilə təmin olunur. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsində bu cür imkanların dil azlıqları üçün gerçəkləşdirilməsində dövlətlərin seçə biləcəyi üsullar qeyd olunur.

III. TƏNZİMLƏMƏ

- 9) Yayım kütləvi informasiya vasitələrinin tənzimlənməsi ayrı-seçkiliyə yol verilmədən bu Rəhbər müddələrdə sadalanan **ümumi prinsiplərə uyğun** olmalı, o cümlədən ifadə azadlığı, azlıqların dilində yayım vasitəsilə mədəni və dil müxtəlifliyinin qorunması və dil mənsubiyyətinin qorunması prinsiplərinə uyğun olmalıdır. İfadə azadlığına müdaxilə edən tənzimləmələr MSHBP-nin 19-cu maddəsinin 3-cü bəndinin və İHAK-ın 10-cu maddəsinin 2-ci bəndinin tələblərinə bağlıdır, sonuncunun müvafiq hissəsində belə bir şərt irəli sürülür ki, bu azadlıqların həyata keçirilməsinə “milli təhlükəsizlik, ərazi bütövlüyü və ya ictimai asayiş maraqları naminə, iğtişaşın və ya cinayətin qarşısını almaq üçün, sağlamlığın, yaxud mənəviyyətin qorunması üçün, digər şəxslərin nüfuzu və hüquqlarının müdafiəsi üçün, məxfi əldə edilmiş məlumatların açıqlanmasının qarşısını almaq üçün və ya ədalət mühakiməsinin nüfuz və qərəzsizliyini təmin etmək üçün qanunla nəzərdə tutulmuş və demokratik cəmiyyətdə zəruri olan” məhdudiyyətlərdən savayı başqa məhdudiyyətlər qoyula bilməz.

İHAK-ın 10-cu maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun olaraq, lisenziyalaşdırma kütləvi informasiya vasitələrinin tənziplənməsi üçün mümkün vasitə təşkil edir. Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 2-ci bəndində deyilir ki, iştirakçı dövlətlər ifadə azadlığı barəsində və milli azlıqlar üçün kütləvi informasiya vasitələrinin müəssərliyi baxımından “radio və televiziya və ya kino müəssisələrinin ayrı-seçkiliyə yol verməyən və obyektiv meyarlara əsaslanan lisenziyalaşdırılması” tələbini qoya bilərlər. ATƏT çərçivəsində qəbul edilmiş Krakov Sənədində (6.1-ci bənd) və Cenevrə Sənədindəki hesabatda (VII fəsil) iştirakçı dövlətlər yayım kütləvi informasiya vasitələrini yalnız qanunla nəzərdə tutulan qaydada və beynəlxalq standartlara uyğun surətdə tənzipləməyi öhdələrinə götürüblər.

- 10) ATƏT-in iştirakçı dövlətləri milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin “öz ana dillərində məlumatları yaymaq, əldə etmək və onların mübadiləsini həyata keçirmək” hüququnu tanıyırlar (Vyana Sənədi, Humanitar və Digər Sahələrdə Əməkdaşlıq, İnsan Əlaqələri, 45-ci bənd; Kopenhagen Sənədi, 32.5-ci bənd). Bu hüquqa **lisenziyalaşdırma və ya digər tənzipləmə növləri** vasitəsilə xələl gətirmək olmaz. Avropa İnsan Hüquqları Komissiyası *Verein Alternatives Lokalradio Bern İsveçrəyə qarşı* məhkəmə işi üzrə ərizənin (16 oktyabr 1986, 10746/84 sayılı ərizə) qəbul edilənliyində dair qərarında *Həndisaydın* işi üzrə qərardan sitat gətirərək bildirdi ki, lisenziyalaşdırma sistemi plüralizm, düzümlülük və açıq fikirlilik tələblərinə hörmət etməlidir. Komissiya izah etdi ki, bu, yayımın dilini də özündə ehtiva edir:

“[...] Yayım üçün lisenziya verməkdən imtina edilməsi konkret hallarda [Avropa] Konvensiyasının 14-cü maddəsi ilə birgə götürülmüş 10-cu maddə üzrə problem doğura bilər. Məsələn, lisenziya verməkdən imtina edilməsi müvafiq ərazinin sakinlərinin əhəmiyyətli hissəsinin öz ana dillərində yayımdan məhrum olması ilə nəticələndikdə, bu cür problem meydana çıxma bilər”.

Özəl kütləvi informasiya vasitələrinə gəldikdə, Avropa Şurasının Parlament Assambleyası Avropada Kütləvi İnformasiya Vasitələrində İfadə Azadlığı haqqında 1589 (2003) sayılı Təvsiyənin 17-ci bəndinin 6-cı yarımbəndində üzv dövlətləri “azlıqların dillərində özəl yayım mediasının təsis edilməsinə və fəaliyyətinə qoyulan məhdudiyyətləri ləğv etməyə” sövq etdi.

- 11) **Hər hansı tənzipləmənin mütənasibliyinə** gəldikdə, Avropa İnsan Hüquqları Məhkəməsi qəti şəkildə müəyyən edib ki, İHAK-ın 10-cu maddəsi yayımın

tənzimlənməsinin qanuni məqsəd güdməsini və həmin məqsədə mütənasib olmasını tələb edir.

Lentia işi üzrə qərarın 32-ci bəndində Məhkəmə müvafiq lisenziyalaşdırma üçün texniki xarakterli olmayan aşağıdakı amilləri sadaladı: “təklif olunan yayım stansiyasının xarakteri və məqsədləri, milli, regional və ya yerli səviyyədə onun potensial auditoriyası, konkret auditoriyanın hüquqları və tələbatları və beynəlxalq hüquqi sənədlərdən irəli gələn öhdəliklər”.

Tele 1 Privatfernsehgesellschaft Avstriyaya qarşı məhkəmə işi üzrə qərarında (21 sentyabr 2000, 32240/96 sayılı ərizə, 39-40-cı bəndlər) Məhkəmə müəyyən etdi ki, **nəzərdə tutulan auditoriyanın həcmi və alternativ yayımlardan asanlıqla istifadə etmək imkanı** (məsələn, kabel televiziya vasitəsilə) məhdudiyətlərin mütənasibliyini müəyyən edərkən nəzərə alınmalı olan amillərdir. *Verein Alternatives* işində Komissiya qeyd etdi ki, tənzimləmənin mütənasibliyi qiymətləndirilərkən siyasi şərait, “məsələn, mədəni və dil plüralizmi, aran və dağlıq bölgələri arasında tarazlıq və tarazlaşdırılan federal siyasət” də nəzərə alınmalıdır.

- 12) Audiovizual işlərin azlıqların dillərindən və ya onların dillərinə **tərcüməsinin, dublyajının, sonradan sinxronlaşdırılmasının və subtitrləşdirilməsinin tənzimlənməsi** – fikri ifadə etmək azadlığına uyğun olmalı, azlıqların müdafiəsinə dair beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsinə, eləcə də milli azlıqlara mənsub olan şəxslərlə dövlətdə çoxluq təşkil edən əhali arasında anlaşmanın, dözümlüyn və dostluğun həvəsləndirilməsinə kömək etməlidir. Tənzimləmələr azlıqların dillərində verilişlərin yayımlanmasına və ya qəbuluna müdaxilə etməməlidir. Avropa Dil Xartiyasının 12-ci maddəsi iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, tərcüməyə, dublyaja, sonradan sinxronlaşdırmaya və subtitrləşdirilməyə yardım etmək və onları inkişaf etdirmək vasitəsilə və zəruri hallarda tərcümə və terminoloji tədqiqat xidmətlərinin yaradılması, inkişafı və maliyyələşdirilməsi vasitəsilə bölgələrin və ya azlıqların dillərində istehsal edilmiş işlərlə tanışlığı həvəsləndirsinlər.
- 13) MSHBP və İHAK “sərhədlərdən asılı olmayaraq” ifadə azadlığını təmin edirlər. Çərçivə Konvensiyasının 17-ci maddəsində və oxşar terminlərlə Kopenhagen Sənədinin 32.4-cü bəndində əks olunduğu kimi, **transsərhəd yayımının sərbəst qəbulu** milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin sərhədlər boyunca, xüsusən eyni etnik, mədəni, dil və ya dini mənsubiyyəti, yaxud ümumi mədəni irsi paylaşdıqları insanlarla azad və dinc əlaqələr qurmaq və mühafizə etmək hüququnun bir aspektidir.

TTAK-ın 4-cü maddəsinin müvafiq hissəsində deyilir ki, tərəflər “bu konvensiyanın şərtlərinə cavab verən proqram xidmətlərinin azad qəbulunu və təkrar yayımını öz ərazilərində təmin etməlidirlər”. Bundan əlavə, Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 2-ci bəndində tənzimləməyə icazə verilməklə yanaşı, deyilir ki, “tərəflər bölgənin və ya azlığın dili ilə eyni və ya oxşar formada işlənən dildə radio və televiziya verilişlərinin qonşu ölkələrdən birbaşa azad qəbulunu təmin etməyi və həmin dildə qonşu ölkələrdən radio və televiziya verilişlərinin təkrar yayımlanmasına mane olmamağı öhdələrinə götürürlər”.

Nəhayət, transsərhəd yayımının ölkə daxilində istehsal olunan verilişlərə şərait yaratmaq öhdəliyindən dövlətləri azad etməməsi prinsipi Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsindən irəli gəlir. Çərçivə Konvensiyası üzrə Məşvərət Komitəsinin bildirdiyinə görə, “qonşu dövlətlərdən [...] proqramların qəbulunun mümkünlüyünü milli azlıqlara aid dövlətdaxili məsələlər barədə proqramları və azlıqların dillərində proqramları təmin etmək zərurətini aradan qaldırmır” (2002-ci il, Albaniyaya dair Rəy, 50-ci bənd). Milli Azlıqların Dil Hüquqlarına dair Oslo Təvsiyələrinin 11-ci Təvsiyəsində daha konkret olaraq deyilir ki, “xaricdə istehsal olunan kütləvi informasiya vasitələri ilə tanışlıq imkanı lüzumsuz məhdudlaşdırılmamalıdır. Bu cür tanışlıq imkanı müvafiq azlıqların olduğu dövlətin ictimai fondlarından maliyyələşdirilən kütləvi informasiya vasitələrində azlıqlara ayrılan yayım vaxtının azaldılmasına haqq qazandırmır”.

IV. AZLIQLARIN DİLLƏRİNİN TƏŞVİQİ

- 14) Dövlətlər tərəfindən **azlıqların dillərində yayımın dəstəklənməsi prinsipi** müxtəlif beynəlxalq sənədlərdə əks olunmuşdur. MSHBP-nin 27-ci maddəsinə əsasən iştirakçı dövlətlər azlıqların hüquqlarından səmərəli istifadəni təmin etməyə və azlıq qruplarının öz mədəniyyət və dillərindən istifadə etmək və onları inkişaf etdirmək hüquqlarını qorumaq üçün zəruri olan pozitiv tədbirləri görməyə borcludurlar. BMT-nin Azlıqlar haqqında Bəyannaməsinin 4-cü maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz insan hüquqlarını səmərəli həyata keçirmələrini təmin etmək üçün “tələb olunan hallarda dövlətlər tədbirlər görməlidirlər”. Çərçivə Konvensiyasının 6-cı maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, tərəflər digər vasitələrlə yanaşı kütləvi informasiya vasitələrinin köməyi ilə “dil mənsubiyyətindən asılı olmayaraq” insanlar arasında “qarşılıqlı hörməti, anlaşmanı və əməkdaşlığı həvəsləndirməlidirlər”. Avropa Dil Xartiyasının 7-ci maddəsinin 1(c) bəndində

deyilir ki, tərəflər “bölgələrin və ya azlıqların dillərini qorumaq məqsədilə təşviq etmək üçün qətiyyətli hərəkətə ehtiyac olduğu” barədə razılığa gəlirlər. TTAK-ın 10-cu maddəsinin 3-cü bəndinə əsasən, iştirakçı dövlətlər “yayımçılar arasında ayrı-seçkilik qoymadan, xüsusilə audiovizual istehsal imkanları aşağı olan ölkələrdə və ya imkanları məhdud olan dil zonasında, Avropa məhsulunun fəal istehsalını və inkişafını dəstəkləmək üçün ən uyğun vasitə və prosedurları birgə axtarmağı öhdələrinə götürürlər”. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1-ci bəndinin (a), (b) və (c) yarımbəndləri daha konkret olaraq bölgələrin və ya azlıqların dillərində radio və ya televiziya kanallarını yaratmağı, təşviq etməyi və ya onlara şərait yaratmağı, yaxud proqramlar hazırlamağı dövlətdən tələb edir. Bundan başqa, Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1-ci bəndinin (d) yarımbəndi “bölgələrin və ya azlıqların dillərində audio və audiovizual əsərlərin istehsalını və yayılmasını həvəsləndirməyi və (və ya) buna şərait yaratmağı” iştirakçı dövlətlərdən tələb edir.

Analoji olaraq, azlıqların dilində yayımın **səmərəli surətdə müəssərliyini** təmin etmək tələbatı beynəlxalq sənədlərdə aydın şəkildə qeyd olunur. Məsələn, Çərçivə Konvensiyasının 9-cu maddəsinin 4-cü bəndində nəzərdə tutulur ki: “tərəflər milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin mediaya müəssərliyinə şərait yaratmaq üçün öz hüquq sistemləri çərçivəsində adekvat tədbirlər görməlidirlər”. 9-cu maddənin 1-ci bəndi medianın müəssərliyində milli azlıqlara mənsub olan şəxslərə qarşı ayrı-seçkiliyi qadağan edir. Avropa Dil Xartiyasının 12-ci maddəsinin 1(a) bəndi iştirakçı dövlətlərin üzərinə “[bölgələrin və ya azlıqların dillərində] istehsal edilmiş əsərlərlə tanışlıq imkanına müxtəlif vasitələrlə şərait yaratmaq” öhdəliyini qoyur.

- 15) Azlıqların dilində yayımın **səmərəli müəssərliyini** təmin edərkən milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin **sayını, təmərküzləşmiş və ya səpələnmiş halda olmalarını, eləcə də tələbat və maraqlarını** dövlətlərin nəzərə almalarına dair tələblər yayım vasitələrinə buraxılma məsələsində səmərəli bərabərliyin həyata keçirilməsində dövlətlərə kömək etmək məqsədini daşıyır. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1-ci bəndində deyilir ki, kütləvi informasiya vasitələri barədə siyasət, digər amillərlə yanaşı, “hər bir dilin vəziyyətinə uyğun olaraq” planlaşdırılmalıdır. Milli Azlıqların Dil Hüquqlarına dair Oslo Tövsiyələrinin 9-cu Tövsiyəsində daha konkret olaraq deyilir ki, yayımın vaxtı və keyfiyyəti “milli azlığın sayına və təmərküzləşməsinə mütənəsb olmalı və onun vəziyyətinə və tələbatlarına uyğun olmalıdır”. Çərçivə Konvensiyası milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin kütləvi informasiya vasitələrinə buraxılmasına şərait yaradaraq iştirakçı dövlətlərdən tələb edir ki, mədəni plüralizmə imkan

versinlər və dözümlülüüyü həvəsləndirsinlər (9-cu maddənin 4-cü bəndi), eləcə də insanlar arasında qarşılıqlı hörməti, anlaşmanı və əməkdaşlığı təşviq etsinlər (6-cı maddənin 1-ci bəndi). Avropa Dil Xartiyasının 7-ci maddəsinin 1(e) bəndi dövlətin ərazisində bölgənin və ya azlığın dilində danışan qruplar və eyni və ya oxşar formada olan dildən istifadə edən digər qruplar arasında əlaqələrin (o cümlədən yayım kütləvi informasiya vasitələrinin köməyilə) qorunub saxlanmasının, eləcə də dövlətin ərazisində müxtəlif dillərdən istifadə edən digər qruplarla mədəni əlaqələrin qurulmasının mühümlüyünü ön plana çəkir. Eyni sənəd bölgənin və ya azlığın dilinin işləndiyi ərazidə yaşayan, lakin bu dildə danışmayan şəxslərin arzu etdikləri təqdirdə həmin dili öyrənmələrinə şərait yaradılmasını təmin etməyin vacibliyini də vurğulayır (7-ci maddənin 1(g) bəndi). Müvafiq olaraq, azlığın dilindəki yayım milli səviyyədə münasib dərəcədə həvəsləndirilməlidir. Bu, xüsusilə səpələnmiş halda olan azlıqlara aiddir.

Rəhbər müddəaların bu bəndinin A, B və C yarımbəndləri yayım kütləvi informasiya vasitələrində azlıqların dillərinin dövlətlər tərəfindən təşviq edilməsi üçün tövsiyə olunan üsulların geniş siyahısını təqdim edir. Onlar dövlətlərin ən yaxşı təcrübələrini, eləcə də Rəhbər müddələrdə yer alan prinsipləri əks etdirir. Azlıqların dillərində **ictimai yayım xidmətinin** mövcudluğuna imkan yaratmaqdan ibarət xüsusi vəzifə ön plana çıxarılır. Mərkəzi Avropa Təşəbbüsü”nün 1994-cü il tarixli Azlıqların Müdafiəsi üçün Sənədinin 19-cu maddəsində digər fikirlərlə yanaşı bildirilir ki, “televiziya və radio ictimai mülkiyyətdə olduqda, dövlətlər lazımi və mümkün hallarda təmin edəcəklər ki, milli azlıqlara mənsub olan şəxslər bu cür kütləvi informasiya vasitələrinə sərbəst buraxılmaq, o cümlədən öz dillərində proqramlar hazırlamaq hüququna malik olsunlar”. Avropa İttifaqı çərçivəsində qəbul edilmiş Amsterdam Müqaviləsinə Üzv olan Dövlətlərdə İctimai Yayım Sistemi haqqında 1997-ci il iyun tarixli Protokolda müəyyən edilir ki, “üzv dövlətlərdə ictimai yayım sistemi hər bir cəmiyyətin demokratik, sosial və mədəni tələbatlarına və kütləvi informasiya vasitələrində plüralizmi mühafizə etmək tələbatına birbaşa aiddir”.

Azlıqların dillərində yayımın **özəl media** tərəfindən həvəsləndirilməsi müxtəlif üsulların, o cümlədən **lisenziyalaşdırmanın** vasitəsilə mümkündür. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsi üzv dövlətlərə tövsiyə edib ki, “özəl yayımçılara lisenziyaların verilməsinə görə cavabdeh olan milli qurumlar öz vəzifələrini icra edərkən mediada plüralizmin həvəsləndirilməsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər” (Üzv Dövlətlərə Mediada Plüralizmin Həvəsləndirmək Tədbirləri haqqında R (99) 1 sayılı Tövsiyəyə Əlavə, 1-ci bənd, Mülkiyyətin

tənzimi: yayım və mətbuat). ATƏT-in Cenevrə Sənədinin 7-ci fəslində digər amillərlə yanaşı milli azlıqların dil mənsubiyyətini öz proqramlarında nəzərə ala bilmələri üçün informasiyanın təmin edilməsi vasitəsilə elektron kütləvi informasiya vasitələrinə dövlət tərəfindən xüsusi dəstək tələb olunur.

- 16) Azlıqların dilində yayıma **maliyyə dəstəyinin** təmin olunması üçün dövlətlərə çağırış milli azlıqlara mənsub olan şəxslər üçün yayım mediasına müəssərlikdə səmərəli bərabərlik tələblərindən irəli gəlir. “Mərkəzi Avropa Təşəbbüsü”nün Azlıqların Müdafiəsi” üçün Sənədinin 19-cu maddəsində digər məsələlərlə yanaşı belə bir şərt irəli sürülür ki, “müvafiq dövlətin normativ aktlarına və mümkün maliyyə yardımına uyğun olaraq, dövlətlər milli azlıqlara mənsub olan şəxslərin öz dillərində mediaya buraxılmaq hüququnu təmin etməlidirlər”. Ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi prinsipi tələb edir ki, azlıqların dillərində yayımı həyata keçirənlər kütləvi informasiya vasitələri üçün dövlət yardımından ədalətli nisbətdə pay alsınlar. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1(f) bəndi belə bir şərt irəli sürür ki, iştirakçı dövlətlər ya “qanunun ümumiyyətlə kütləvi informasiya vasitələrinə maliyyə yardımını nəzərdə tutduğu hallarda bölgələrin və ya azlıqların dillərindən istifadə edən kütləvi informasiya vasitələrinin əlavə xərclərini ödəməli”, ya da “maliyyə yardımına dair mövcud tədbirləri bölgələrin və ya azlıqların dillərində audiovizual istehsalda da şamil etməlidirlər”.

Azlıqların dillərində **audiovizual əsərlərin istehsalına və yayımına** gəldikdə, yuxarıda qeyd edildiyi kimi, Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1(d) bəndi iştirakçı dövlətlərin üzərinə “bölgələrin və ya azlıqların dillərində audio və audiovizual əsərlərin istehsalını və yayımını həvəsləndirmək və (və ya) ona şərait yaratmaq” vəzifəsini qoyur. Avropa Şurasının Nazirlər Komitəsinin “Audiovizual istehsalı az olan, yaxud coğrafi və ya dil dairəsi məhdud olan ölkələrdə və ya bölgələrdə istehsal olunan audiovizual əsərlərin Avropa televiziya bazarlarında yayılmasını və efirə verilməsini həvəsləndirmək məqsədi daşıyan Prinsiplər Toplusu” adlanan R (93) 5 sayılı Təvsiyəsində Komitə belə bir fikri vurğulayıb ki, İHAK-ın 10-cu maddəsində əks olunan azadlıqlar “audiovizual istehsalı az olan, yaxud coğrafi və ya dil dairəsi məhdud olan ölkələrdə və bölgələrdə audiovizual əsərlərin istehsalçılara öz əsərlərini yaymaq üçün Avropa televiziya bazarlarına səmərəli çıxış imkanının verilməsi yolu ilə onlar tərəfindən səmərəli şəkildə həyata keçirilə bilər”. Avropa İttifaqı çərçivəsində qəbul edilmiş 97/36/EC sayılı Direktivin Preambulasının 31-ci bəndində “hər bir üzv dövlətin audiovizual istehsal qabiliyyəti və Avropa İttifaqında daha az istifadə olunan dilləri qorumaq tələbatı nəzərə alınmaqla”, müstəqil istehsalçıların Birlik tərəfindən

həvəsləndirilməsi tələbatı vurğulanır. “Müstəqil istehsalçı” termininə anlayış verərkən üzv dövlətlər “istehsal şirkəti üzərində mülkiyyət hüququ, eyni yayımçı üçün təmin edilən proqramların miqdarı və törəmə hüquqlara malik olmaq kimi meyarlara lazımı diqqət yetirməlidirlər”. (Avropa Parlamentinin və Şuranın 30 iyun 1997-ci il tarixli 97/36/EC sayılı Direktivi; həmin Direktivlə Şuranın “Üzv dövlətlərdə televiziya yayımı fəaliyyətlərinin həyata keçirilməsinə aid olan, qanunla, normativ aktla və ya inzibati tədbirlə müəyyən edilən bəzi müddəaların koordinasiyası” haqqında 89/552/EEC sayılı Direktivinə əlavələr edilib).

- 17) Azlıqların dillərində yayım üçün **imkanların yaradılması** tələbi yuxarıda adları çəkilən sənədlərin çoxunun tələblərində nəzərdə tutulmuşdur. Avropa Dil Xartiyasının 11-ci maddəsinin 1(g) bəndi iştirakçı dövlətlərdən aydın şəkildə tələb edir ki, “bölgələrin və ya azlıqların dillərindən istifadə edən jurnalistlərin və kütləvi informasiya vasitələrinin digər personalının təliminə yardım etsinlər”.